

مرکز مدیریت حوزه های علمیه خاوران

مدرسه علمیه الزهرا (سلام الله علیها)

شهرستان شاهین دژ

عنوان :

توبه و آثار تربیتی آن از دیدگاه ائمه معصومین علیهم السلام

ارسال به دهمین جشنواره علامه حلی

استاد راهنما:

خانم الهوردی زاده

پژوهشگر:

فاطمه بی غم

شماره تماس: ۰۹۱۴۵۲۸۳۲۰۹۶

دی ماه ۱۳۹۶

چکیده

توبه پاک ساختن دل از گناه و بازگشتن به درگاه الهی است.

توبه ارکانی دارد که، لازم و ملزوم یکدیگرند و هیچیک به تنهایی و مستقلاً توبه را محقق نمی‌سازد و هم چنین شرایط خاصی دارد که باید آن‌ها را رعایت کرد، پشیمانی از گناه، جبران کارهای گذشته، پیوستگی از جمله شرایط کمال توبه است.

توبه آثار فردی و اجتماعی زیادی دارد که از جمله آثار فردی: محبوبیت نزد خدا، آمرزش گناهان، پاکی نفس از پلیدی، نزول روزی و.... را به همراه دارد.

آثار اجتماعی آن که عبارت است از: باعث نزول روزی، افزایش قدرت و نیرو، از بین بردن فساد در جامعه و ... می‌شود.

کلید واژه: توبه، گناه، آثار اجتماعی، آثار فردی.

مقدمه

وجود مبارک حضرت حق از باب رحمت به انسان، بایی را برای معصیت کاران جهت جبران مافات گشوده است که با ورود به سرزمین حقایق این حقیقت عرشی، انسان آلوده غیر از این که تمام آلودگی‌های خود را از صفحه‌ی نفس می‌زداید، به درجات بالای معنوی نیز دست پیدا می‌کند. این حقیقت عرشی نیست جز توبه، توبه آغوش رحمت الهی است. توبه حقیقتی عرشی و نورانی و سبب اتصال دور افتادگان به محبوب است.

منظور از توبه پاک ساختن دل از گناه و بازگشت به سوی خداوند است و به عبارت دیگر: ترک گناهان کنونی و عزم بر ترک آن‌ها در آینده و تلافی و تدارک تقصیر گذشته است.

موضوع توبه به علم اخلاق ارتباط دارد و این موضوع بر اساس روش کتاب خانه‌ای تجزیه و تحلیل می‌شود.

هدف از این مقاله، بررسی آثارها و اهمیت توبه و شرایط آن است. تا به این وسیله انسان ها آثار و اهمیت توبه را بشناسند و آن ها را به کار گیرند و از کارهایی که آن ها را به طرف گناه می کشاند دوری جسته و به خداوند متعال نزدیک شوند و مورد رحمت الهی قرار گیرند و در این دنیا و آخرت به سعادت برسند.

مفهوم شناسی

توبه: توبه در لغت عبارت است کشیدن از گناه، بازگشتن به طریق حق، پشیمان شدن از گناه.^۱

توبه پاک ساختن دل از گناه و بازگشتن به درگاه الهی است، به عبارت دیگر: ترک گناهان کنونی و عزم برتر آن ها در آینده و تلافی و تدارک تقصیر گذشته است.^۲

توبه عبارت از معنائی است که از سه چیز متوالی تنظیم می شود:

علم، حال، فعل

منظور از علم، این است که انسان به ضرر گناهان پی برده و بداند که آن ها سمومی مهلک، کشنده ی دین، مفوت حیات ابدی مانع بنده از لقای محبوب و رسیدن به سعادت ابدی هستند.

از این علم حالی به انسان دست می دهد. یعنی با این شناخت به خاطر از دست رفتن محبوب، در قلب انسان دردی برانگیخته می شود. زیرا قلب انسان وقتی که احساس کند محبوبش را از دست داده، رنجور می شود.

آنگاه از این درد و رنج قلبی حالات دیگری حاصل می شود که قصد و اراده نام دارد؛ اراده اینکه فعلاً گناهی را که انجام می دهد ترک کند، و تصمیم بگیرد تا آخر عمر گناهی را که محبوبش را از او افراد می گیرند انجام ندهد، و گذشته را اگر قابل جبران است تلافی کند.^۳

^۱. معین، محمد، فرهنگ فارسی معین، جلد ۱، انتشارات نا من، چاپ دوم، تهران، ۱۳۸۶، ص ۸۴۸

^۲. نراقی، مهدی، علم اخلاق اسلامی، ج ۳، ترجمه ی جامع السعادات، مؤسسه ی انتشارات حکمت، چاپ نهم، تهران، ۱۳۸۹، ص ۶۵

^۳. شبیر، عبدالله، اخلاق ترجمه ی کتاب الاخلاق، محمدرضا جباران، مؤسسه ی انتشارات هجرت، چاپ نهم، قم، ۱۳۸۲، ص ۳۳۲

انابه: انابه در لغت رجوع از غفلت به ذکر، بازگشتن به سوی خدا، توبه کردن، دست برداشتن از گناه.^۱

انابت در لغت و اصطلاح: انابت در لغت به معنای بازگشت از هر چیزی غیر از خداست و رو آوردن به خدای تعالی در دل و در گفتار و کردار، تا پیوسته د فکر و ذکر و طاعت او باشد، و این آخرین درجات توبه و بالاترین مراتب آن است، زیرا توبه بازگشت از گناه به سوی خداوند است و انابه بازگشت به سوی او از همه چیز است پس آن مقام عالی است.^۲

اهل سلوک از انابه با تعبیری گوناگون یاد کرده‌اند؛ مانند بازگشت از غفلت به ذکر و از وحشت به انس، ترک اصرار بر گناهان و ملازمت استغفار، فرار از خلق به سوی حق، اشتغال به خدمت حق، اخلاص داشتن، بازگشت به حق با صفای نیت و صدق عقیده، اجابت راستین و....

این گروه انابه را منزل چهارم از ۱۰۰ منزل سلوک به سوی خدا دانسته‌اند.^۳

استغفار: واژه استغفار از ریشه «غ ف ر» به معنای طلب مغفرت است.^۴

استغفار در اصطلاح، به معنای درخواست زبانی یا عملی آمرزش و پوشش گناه از پیشگاه خداوند، و هدف از آن درخواست مصونیت از آثار بد گناه و عذاب الهی است.^۵

برخی، واژه استغفار در آیاتی از قرآن را به ایمان، اسلام یا گزاردن نماز تفسیر کرده‌اند که به مصادیق استغفار در مقام عمل اشاره دارند.^۶

^۱. عمید، حسن، فرهنگ فارسی، ج ۱، تهران چاپ دوم، ۱۳۹۰، ص ۸۲

^۲. دهخدا، علی اکبر، فرهنگ لغت دهخدا، جلد ۳، مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، چاپ دوم، تهران، ۱۳۷۷، ص ۳۴۱۸

^۳. سجادی، سید جعفر، فرهنگ اصطلاحات و تعبیّرات عرفانی، تهران، چاپ چهارم، ص ۱۳۷

^۴. قرشی، علی اکبر، قاموس قرآن، ج ۵، دارالکتب الاسلامیه، تهران، چاپ ۶، ص ۱۰۸

^۵. مغنیه، محمدجواد، تفسیر کاشف، ج ۲، دارالکتب الاسلامی، تهران، بی تا، ص ۴۰۲

^۶. گوهرین، سید صادق، شرح اصطلاحات تصوف، بی جا، بی تا، ۱۳۶۸ چاپ اول، ص ۵۵

ارکان توبه

حالت توبه، مشتمل بر چهار رکن است که عبارتند از:

احساس ندامت، اظهار ندامت، عزم اصلاح، اصلاح.

در واقع، توبه حقیقی وابسته به تحقق چهار رکن مذکور است و تا وقتی این چهار رکن به وقوع نپیوندد، توبه حاصل نمی‌شود. به عبارت روشن‌تر، ارکان توبه، لازم و ملزوم یکدیگرند و هیچ‌یک به تنهایی و مستقلاً توبه را محقق نمی‌سازد.

امیرالمؤمنین می‌فرمایند:

توبه دارای چهار پایه است: پشیمانی دل، استغفار به زبان، عمل به وسیله اعضا و تصمیم به ترک تکرار. البته رکن اساسی توبه، احساس ندامت و پشیمانی قلبی است و سایر ارکان، ساخته و پرداخته آن رکن می‌باشند و به صورت ناخودآگاه به دنبال آن پدید می‌آیند.^۱

۱. احساس ندامت

اولین و مهم‌ترین قدم در منزل توبه که واجب است برای انسان حاصل شود، به وجود آمدن حالت پشیمانی در وجود اوست. اساس منزل توبه، رسیدن به چنین حالتی است. حالتی که انسان در مقابل خداوند، پشیمان و خجالت‌زده باشد و در مقابل ذات باری تعالی احساس شرمندگی کند. این احساس شرمندگی، اگر حقیقی باشد، برآمده از اعماق دل آدمی است و از این جهت بسیار ارزشمند است.

ندامت و پشیمانی در مرتبه والاتر، آن است که دل انسان در مقابل خداوند، خاشع گردد و نیز برتر و والاتر از آن مرتبه، هنگامی رخ می‌دهد که آدمی، خود را در محضر خداوند متعال بیابد و با چشم قلب، او را ببیند. در این صورت خود به خود حالتی پیدا می‌کند و به درگاه الهی تضرع و زاری می‌نماید.

^۱. مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، ج ۷۵، مؤسسه ی الوفا، چاپ دوم، ۱۴۰۳ ق، بیروت، ص ۸۱

امیر مؤمنان (علیه السلام) نیز با اظهار شگفتی از کسی که می تواند استغفار کند و ناامید است فرمود: «عجبت در شگفتم از کسی که می تواند استغفار کند و ناامید است».^۱

آثار اجتماعی توبه

آثار اجتماعی توبه آثار و برکات فراوانی دارد که مهم ترین آنها عبارتند از:

۱. مستور ماندن گناه

فرد گناهکار همیشه نگران این است که دیگران از گناه او آگاه شوند و این آگاهی شخصیت اجتماعی او را خدشه دار کند اما این مزده به توبه کننده واقعی داده شده است که توبه او موجب پوشیده ماندن سوابق سوء او می گردد، که اگر چنین نبود هیچ یک از افراد جامعه حاضر به هم زیستی با دیگران نبود و ثبات جامعه از بین می رفت.

رسول گرامی (ص) فرمود: «التوبه تجب ما قبلها»^۲

توبه دوران ما قبل خود را می پوشاند و مخفی نگه می دارد.

علاوه بر این رسول خدا فرمود: «التائب من الذنب کمن لا ذنب له»^۳

توبه کننده از گناه مانند کسی است که گناه نکرده است. و این نشانه بخشنده شدن گناهان می باشد.

۲. نزول رحمت

گناهان بندگان؛ کمبود میوه ها و ثمرات، بسته شدن در گنج های خیرات و برکات و نباریدن باران و نزولات آسمانی را به دنبال دارد. اما در مقابل، توبه از گناه موجب باریدن رحمت الهی از آسمان و افزون شدن نعمات و برکات خداوند مهربان می گردد و سبب رهیدن جامعه از نظر خشکسالی و فقر و تنگدستی می شود.

^۱. نهج البلاغه، حکمت ۸۷

^۲. ابن ابی جمهور، محمد بن علی بن ابراهیم، عوالی، اللالی، انتشارات سیدالشهداء، قم، چاپ اول، ص ۲۳۷

^۳. هندی، علاءالدین، کنز العمال، ج ۴، موسسه الرساله، بی تا، بی جا، ص ۲۰۷

امام علی در این باره می فرماید: «التوبه تستنزل الرحمه»

توبه موجب نزول رحمت می شود.^۱

۳. افزایش توان و قدرت و نیرو

یکی از پیامدهای توبه، بهره مند شدن از لذات دنیوی و رزق و روزی و قدرت و توان و نیرو است. قرآن مجید می فرماید:

از پروردگار خویش آمرزش بطلبید که او بسیار آمرزنده است تا باران های پر برکت آسمان را پی در پی بر شما بفرستد و اموال و فرزندان را افزونی بخشد و باغ های سرسبز و نه‌رهای جاری در اختیارتان قرار دهد.^۲

علاوه بر این می فرماید: وای قوم من! از پروردگار خویش آمرزش بخواهید و آنگاه به درگاه او توبه کنید تا از آسمان بر شما باران پیاپی فرستد و نیرویی بر نیروتان بیفزاید و مجرمانه روی برمتابید.^۳

۴. فساد در جامعه

بدون شک، هر کار خلافی در وضع جامعه و از طریق آن در وضع افراد اثر می گذارد، و باعث نوعی فساد در سازمان اجتماعی می شود. گناه و کار خلاف و قانون شکنی، همانند یک غذای ناسالم و مسموم است که در سازمان بدن انسان چه بخواهیم و چه نخواهیم تأثیر نامطلوب خواهد گذارد و انسان، گرفتار واکنش طبیعی آن می شود. قرآن کریم می فرماید:

فساد در خشکی و دریا به سبب کارهایی که مردم انجام داده اند، آشکار شده است. خدا می خواهد نتیجه بعضی اعمالشان را به آنان بچشانند، شاید به سوی حق باز گردند.^۴

خلاصه آن که بسیاری از مشکلات اجتماع ما ناشی از گناه و بی مبالاتی هایی است که در سال های اخیر با وسایل جدید و البته با تبلیغات دشمنان در اختیار همگان، به ویژه جوانان قرار گرفته است.

۱. تمیمی آمدی، عبدالواحد، غرر الحکم و دررالکم، دفتر تبلیغات اسلامی، قم، ۱۳۶۰، ص ۱۹۵

۲. سوره ی نوح، آیه ی ۱۱، ۱۲

۳. سوره ی هود، آیه ی ۵۲

۴. سوره ی روم، آیه ی ۴۱

بر مریبان و مبلغان است تا طرز استفاده صحیح و شایسته از این وسایل و ابزار را به همگان، به ویژه جوانان یادآور شوند، آنان را از عواقب گناهان شایع و جدید آگاه کنند و راه های جلب توجه و عنایت پروردگار را یادآور شوند.

(ائمه اطهار: عوامل بسیاری را برای جلب عنایت پروردگار و آمرزش گناهان ذکر فرموده اند که استغفار، توبه، صدقه دادن زیاد، توسل، نماز و عبادت از جمله آنان است).^۱

۵. برخورداری از محیطی امن و آکنده از صلح و صفا

پالایش از گناه و تخلق به اخلاق الهی، مقدمه دستیابی انسان به مواهب دنیایی و ساختن جامعه ای آباد و سعادت مند است. چرا که هر کس می داند دروغ و تقلب، و دزدی و فساد شیرازه زندگی اجتماعی را به هم می ریزد و می داند که ظلم و تبعیض و ... زندگی را تیره و تار می کند. پس پاکسازی دنیای وجود از آلودگیهای گناه و فساد و آراستگی به ارزشهای انسانی، جامعه را به سوی تکامل پیش می برد و محیطی امن و آکنده از صلح و صفا به وجود می آورد.

انسان نیز از همین رهگذر می تواند بیشتر و بهتر از مواهب زندگی بهره مند و زندگی اش شیرین شود و این همه از آثار توبه و بازگشت به خدای متعال است.^۲

«تُوبُوا إِلَيْهِ يُمَتِّعْكُمْ مَتَاعًا حَسَنًا»^۳

به سوی او باز گردید تا به طرز نیکویی شما را بهره مند سازد.

نتیجه

خداوند برای معصیت کاران جهت جبران کارهایی که کرده اند یک حقیقت عرشی در نظر گرفته است که انسان را از آلودگی گناه ها پاک می سازد.

^۱. الکافی، ج ۲، ص ۳۴۷

^۲. گرمارودی، محمد، درسهای از تربیت اسلامی، مرکز نشر فرهنگی رجاء، چاپ دوم، ۱۳۶۹، ص ۱۳۹

^۳. سوره ی هود، آیه ی ۳

این حقیقت عرشی همان توبه است. توبه آغوش رحمت الهی است، توبه باعث می شود که انسان ها به خداوند متعال نزدیک تر شوند و نزد او محبوب شوند.

ما در این مقاله آثار توبه، ارکان و شرایط توبه را بررسی کرده ایم و نتیجه ای که می توانیم بگیریم این است که ما هر گناهی که انجام بدهیم خداوند متعال همیشه درهای توبه را به روی ما باز می گذارد و اگر ما بخواهیم توبه کنیم باید طبق شرایط خاص آن را انجام داده و سعی کنیم دوباره به سوی آن گناه باز نگردیم.

توبه باعث می شود که انسان ها نزد خداوند مورد رحمت قرار گیرند و خداوند هم از این کار ما خشنود می شود و اثرهای آن را در زندگی به ما می دهد.

فهرست منابع و مآخذ

* قرآن کریم

* نهج البلاغه

۱. معین، محمد، فرهنگ فارسی معین، جلد ۱، انتشارات نامن، چاپ دوم، تهران، ۱۳۸۶
۲. نراقی، مهدی، علم اخلاق اسلامی، ج ۳، ترجمه ی جامع السعادات، مؤسسه ی انتشارات حکمت، چاپ نهم، تهران، ۱۳۸۹
۳. عمید، حسن، فرهنگ فارسی، ج ۱، تهران چاپ دوم، ۱۳۹۰
۴. دهخدا، علی اکبر، فرهنگ لغت دهخدا، جلد ۳، مؤسسه ی انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، چاپ دوم، تهران، ۱۳۷۷
۵. سجادی، سید جعفر، فرهنگ اصطلاحات و تعبیرات عرفانی، تهران، چاپ چهارم، بی تا
۶. قرشی، علی اکبر، قاموس قرآن، ج ۵، دارالکتب الاسلامیه، تهران، چاپ ۶
۷. مغنیه، محمدجواد، تفسیر کاشف، ج ۲، دارالکتب الاسلامی، تهران، بی تا
۸. گوهرین، سید صادق، شرح اصطلاحات تصوف، چاپ اول، بی جا، بی نا، ۱۳۶۸
۹. مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، ج ۷۵، مؤسسه ی الوفا، چاپ دوم، ۱۴۰۳ ق،
۱۰. نوری، میرزا حسین، مستدرک الوسائل، مؤسسه آل بیت علیه السلام، قم، ۱۳۶۶

۱۱. کلینی، محمد، الکافی، دارالکتب الاسلامیه، ج ۲، تهران، ۱۳۸۸ ق
۱۲. محدثی، جواد، بر کرانه شرح چهل حدیث امام خمینی (ره)، مرکز نشر هاجر، چاپ سوم، قم، ۱۳۸۹. ۱۳
۱۳. مظاهری، حسین، سیر و سلوک توبه، مؤسسه ی فرهنگی مطالعاتی الزهرا علیه السلام، چاپ ۱، اصفهان، ۱۳۸۸
۱۴. جباران، محمدرضا، درسنامه ی علم اخلاق، ج ۲، مرکز نشر هاجر، چاپ هفتم، قم، ۱۳۸۹
۱۵. بن قدامه، عبدالرحمن، شرح کبیر، ج ۱۰ دارالکتب العربی، بیروت، بی تا
۱۶. شبیر، عبدالله، الاخلاق، تحقیق جواد شبیر، مکتبه بصیرتی، قم، ۱۳۹۵
۱۷. نراقی، ملا احمد، معراج السعاده، علمیه اسلامی، تهران، بی تا
۱۸. الهامی نیا، علی اصغر، اخلاق اسلامی، ناشر معاونت تربیت و آموزش عقیدتی سیاسی نمایندگی ولی فقیه، بی جا، ۱۳۶۰
۱۹. ابن ابی جمهور، محمد بن علی بن ابراهیم، عوالی، اللالی، انتشارات سیدالشهداء، قم، چاپ اول، بی تا
۲۰. هندی، علاءالدین، کنز العمال، ج ۴، مؤسسه الرساله، بی تا،
۲۱. تمیمی آمدی، عبدالواحد، غرر الحکم و دررالکم، دفتر تبلیغات اسلامی، قم، ۱۳۶۰
۲۲. گرمارودی، محمد، درسهایی از تربیت اسلامی، مرکز نشر فرهنگی رجاء، چاپ دوم، ۱۳۶۹